

**بررسی علل و عوامل ایجاد مطالبات معوق
و راهکار کاهش آن**

حمید برهانی*

* معاون ارزی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲۱	مقدمه
۲۱	۱- اهمیت مسئله مطالبات معوق بانکها
۲۴	۱-۱- روش تحقیق
۲۴	۲- تعریف مطالبات معوق و استانداردهای موجود
۲۶	۳- ذخیره‌گیری برای مطالبات معوق
۲۷	۴- مطالبات معوق در بانکهای کشور
۳۱	۴-۱- آثار مطالبات معوق بانکها
۳۴	۴-۲- علل و عوامل ایجاد مطالبات معوق
۴۲	۴-۳- راهکارهای کاهش مطالبات معوق
۴۲	۴-۳-۱- اقدامات برخی از کشورها
۴۴	۴-۳-۲- راهکارهای داخلی
۴۹	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۵۱	کتاب‌نامه

فهرست جدول‌ها و نمودارها

صفحه	عنوان
	الف: جدول‌ها
۲۳	جدول شماره ۱- فراوانی نسبت مطالبات غیرجاری بانک‌ها به کل وام‌ها در هزار بانک اول دنیا.....
۳۰	جدول شماره ۲- شاخص سلامت بخش بانکی (مارس ۲۰۰۹).....
	ب: نمودارها
۲۸	نمودار ۱- میزان تسهیلات اعطایی خالص، غیرجاری و نسبت تسهیلات غیرجاری شبکه بانکی کشور.....
۲۸	نمودار ۲- رشد تسهیلات جاری و غیرجاری در شبکه بانکی کشور در دوره ۸۸-۱۳۸۴.....
۲۹	نمودار ۳- رشد کل تسهیلات اعطایی (خالص) و غیرجاری در شبکه بانکی کشور طی سال ۱۳۸۸.....

مقدمه

یکی از مهم‌ترین چالش‌های فراروی نظام بانکی کشور در چند سال اخیر، سیر فزاینده مطالبات معوق بوده است. این امر با توجه به بانک محور بودن بازار پولی و مالی کشور و برخورداری بانک‌ها از حدود ۹۰ درصد نقدینگی کشور، به یک چالش ملی مبدل شده است. به‌نحوی که توجه خاص دولتمردان و اصحاب رسانه‌ها را در ماه‌های اخیر به‌خود جلب کرده است. شیوه‌های سنتی مدیریت ریسک‌های اعتباری و استفاده از ابزارهایی چون تدوین سیاست اعتباری، ارزیابی ابعاد اقتصادی، فنی و مالی طرح‌ها، اخذ وثائق ارزنده و سهل‌البیع و همچنین تشکیل بانک‌های اطلاعاتی و ایجاد نظام رتبه‌بندی اعتباری مشتریان که در سال‌های اخیر مورد توجه خاص نظام بانکی قرار گرفته است، نتوانسته‌اند در عمل روند مطالبات معوق بانک‌ها را تغییر دهند.

با افزایش مطالبات و بلوکه شدن قسمتی از دارایی‌های بانک‌ها و متعاقب آن کاهش گردش مطالبات و افزایش دوره وصول مطالبات، عملاً بانک‌ها امکان برنامه‌ریزی بهینه و مؤثر را از دست داده‌اند. از این‌رو بررسی آسیب‌شناسی مطالبات معوق، علل ایجاد آن از زوایای مختلف و راهکارهای پیشنهادی برای اصلاح آن، ضروری و حیاتی است.

با توجه به اهمیت موضوع و جهانی بودن آن به‌دلیل بحران اخیر، این مطلب عنوان یکی از موضوعات همایش پولی و بانکی انتخاب شد و مسئولیت تهیه مقاله آن به اینجانب واگذار گردید، که با محدودیت زمانی و بضاعت اندک، تهیه و نحوه ارائه آن به‌شرح زیر خواهد بود: ابتدا به اهمیت مسئله مطالبات معوق بانک‌ها اشاره می‌شود، سپس نحوه مطالعه و بعد از ارائه تعریف مطالبات معوق و استانداردهای موجود، ذخیره‌گیری برای آن و مطالبات معوق در بانک‌های کشور به اختصار بحث خواهد شد. در ادامه ضمن اشاره به آثار مطالبات معوق، علل و عوامل ایجاد مطالبات معوق در درون بانک‌ها و بیرون آن، که هسته اصلی این مقاله است، به تفصیل مورد بحث قرار خواهد گرفت. سپس راهکارهای کاهش مطالبات معوق با توجه به تجربه بانک‌ها ارائه می‌شود و سرانجام با ارائه پیشنهاد و نتیجه مقاله به اتمام می‌رسد.

۱- اهمیت مسئله مطالبات معوق بانک‌ها

نگاه کوتاهی به بحران‌های اقتصادی سی‌سال اخیر مناطق مختلف دنیا نشان می‌دهد که اغلب بحران‌های اقتصادی، ریشه در نظام بانکی کشورها داشته و یا اگر توسط بانک‌ها ایجاد نشده باشد،

به سرعت به بازارهای پولی و بانکی سرایت کرده است. بنابراین اکثر بحران‌های مالی بین‌المللی از بانک‌ها نشأت گرفته است و ریشه آن مطالبات نامناسب، بد معوق و مشکوک‌الوصول می‌باشد. این بحران‌های مالی بار بسیار زیادی را بر دوش پرداخت‌کنندگان مالیات به کشورها می‌گذارد. برای مثال در سال ۱۹۷۴ بانک آلمانی هرشتات و بانک فرانکلین ناشنال آمریکا به دلیل مطالبات معوق ورشکست شدند. اهمیت موضوع به حدی بود که یک بانک تراز اول نیویورک در صدد برآمد علت ورشکستگی هرشتات بانک و بیست بانک دیگر را که چند سال قبل ورشکست شده بودند، مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد.

بحران مؤسسات پس‌انداز و اعتبار در سال ۱۹۸۷ در آمریکا و بحران بانکی چند سال بعد در کشورهای اسکانیدیناوی، بحران سال ۱۹۹۴ مکزیک، بحران ۱۹۹۵ آرژانتین، بحران ۱۹۹۷ خاور دور هزینه‌های بسیاری را بر دولت‌ها و سرانجام بر مالیات‌دهندگان آن کشورها تحمیل کردند. این بحران که تقریباً تمام کشورهای خاور دور را فرا گرفت، در همان سال اول بحران قریب ۶۰۰ میلیارد دلار زیان به وجود آورد که علت آن افزایش مطالبات غیرجاری، به خصوص معوق شدن وام‌های کلان بانکی ذکر شد. به گونه‌ای که نسبت مطالبات غیرجاری آن زمان در تایلند به ۴۷ درصد و در اندونزی به ۷۵ درصد رسید.

بحران اخیر نیز آثار متعددی بر بانک‌ها در سطح بین‌المللی گذارده است، که برای شناخت آثار آن، بررسی مجله تخصصی بانکر^۱ می‌تواند مفید باشد. این نشریه تخصصی، بانکی، ماهانه منتشر و در ماه جولای و یا آگوست اطلاعات و برخی از نسبت‌های مالی ۱۰۰۰ بانک اول دنیا را ارائه می‌کند. یکی از نسبت‌های ارائه شده در این مجله، نسبت مطالبات غیرجاری بر کل وام‌های پرداختی هر یک از بانک‌ها است. جدول شماره ۱ نتیجه مطالعه و طبقه‌بندی این نسبت را برای هزار بانک اول دنیا که مربوط به سال‌های مالی ۲۰۰۷ و ۲۰۰۸ است نشان می‌دهد. از بررسی این جدول ممکن است نتیجه‌گیری شود که مطالبات غیرجاری بانک‌ها کاهش یافته است، لیکن اگر با دقت بیشتری جدول مورد مطالعه قرار گیرد مشخص می‌شود که به دلیل افزایش نسبت یاد شده در بسیاری از بانک‌ها، اطلاعات ذی‌ربط ارائه نشده است، به نحوی که ۶۳ درصد از بانک‌های بزرگ دنیا این نسبت خود را در سال ۲۰۰۸ ارائه نکرده‌اند. در حالی که تعداد بانک‌هایی که برای سال مالی ۲۰۰۷ این نسبت را نداده بودند فقط ۳۲ درصد بوده است. نتیجه‌گیری دیگری که از این جدول می‌توان کرد این است که به‌طور نسبی فراوانی این

¹ The Banker

نسبت برای بانک‌های ایرانی در سطوح بالای ۱۵ درصد نسبت، در مقایسه با سایر بانک‌های بزرگی که اطلاعات خود را ارائه نکرده‌اند بیشتر است، که این امر اهمیت مطالعه جدی مطالبات معوق بانک‌های کشور را بیان می‌کند.

جدول شماره ۱: فراوانی نسبت مطالبات غیرجاری بانک‌ها به کل وام‌ها در هزار بانک اول دنیا

فراوانی سال ۲۰۰۸		فراوانی سال ۲۰۰۷		نسبت مطالبات غیرجاری به کل وام‌ها
بانک‌های ایرانی	کل بانک‌ها	بانک‌های ایرانی	کل بانک‌ها	
۵	۶۲۹	۳	۳۱۹	Na ارائه نشده
۱	۳۲۳	۲	۵۶۱	زیر ۰.۵٪
۲	۳۷	۲	۸۰	۰.۵٪ تا ۱.۰٪
۱	۷	۱	۲۲	۱.۰٪ تا ۱.۵٪
۲	۳	۲	۱۲	۱.۵٪ تا ۲.۰٪
۱	۱	-	۶	۲.۰٪ به بالا
۱۲	۱۰۰۰	۱۰	۱۰۰۰	جمع

خودداری از بازپرداخت تسهیلات و یا بازپرداخت با تأخیر موجب عدم توانمندی بانک در ایفای تعهدات خود و کاهش قدرت ایجاد ارزش افزوده از طریق وام‌دهی می‌شود. به‌طوری‌که ریسک نقدینگی، ریسک شهرت و سایر مخاطرات از جمله نتایج و عواقب ریسک اعتباری در سطح کلان یک بانک به‌شمار می‌آیند.

اهمیت مطالبات معوق و سررسید شده بانک‌ها در حدی است که اخیراً مطالعات زیادی توسط مؤسسات بین‌المللی از جمله صندوق بین‌المللی پول^۱ صورت گرفته که محور آن تعیین روش‌ها و شیوه‌ای است که توسط آن مطالبات معوق نظام بانکی در هر کشور به‌نحوی در حساب‌های ملی آن کشور منعکس شود. براساس نظر این صندوق مطالبات معوق می‌تواند بر تمام بخش‌های اقتصادی کشور تأثیر بگذارد، لیکن جدی‌ترین تأثیرات آن بر مؤسسات مالی، بانک‌های تجاری و مؤسسات رهنی که دارای پرتفوی وسیعی از وام‌ها هستند خواهد بود، که به‌طور غیرمستقیم بر مشتریان این مؤسسات واسطه و جوه که سپرده‌گذاران و صاحبان سهام می‌باشند مؤثر واقع خواهد شد.

^۱ IMF: International Monetary Fund

در نظام بانکی کشور رشد وام‌های غیرقابل بازگشت^۱ طی سال‌های گذشته روند فزاینده‌ای را نشان می‌دهد، به طوری که نسبت این قبیل مطالبات در کل شبکه به‌طور میانگین از رشد چشمگیری برخوردار بوده است. اگر چه طی سه ماهه منتهی به اسفند سال گذشته و طی سال ۱۳۸۹ براساس اظهارات ریاست کل بانک مرکزی و وزارت اقتصاد و دارایی میزان مطالبات معوق بانک‌ها و نهایتاً، این نسبت کاهش یافته است، لیکن میزان و ابعاد آن به قدری وسیع است که اهمیت بررسی آن را ناگزیر می‌سازد.

۱-۱- روش تحقیق

با توجه به محدودیت‌های موجود در زمینه دسترسی و گردآوری اطلاعات مربوط به مطالبات معوق بانک‌ها، از روش کتابخانه‌ای و مصاحبه و مشاهده استفاده شده است. در این رابطه شماری از مقالات داخلی و بین‌المللی از جمله مقالات مربوط به گروه‌های کاری صندوق بین‌المللی پول و همچنین از تحقیقات تجربی برخی از بانک‌های تجاری و تخصصی نیز برای ارائه مقاله استفاده شده است. در کنار آن برای پوشش بیشتر ابعاد مختلف علل و عوامل مطالبات معوق سعی شده است از روش دلفی و طی فرآیند خاص آن نظرسنجی از تعدادی از کارشناسان نظام بانکی انجام شود، که مجموعه این بررسی‌ها و مطالعات ساختار این پژوهش را تکمیل کرده است.

۲- تعریف مطالبات معوق و استانداردهای موجود

در واژه‌شناسی مطالبات معوق، "طلب" که در مقابل تعهد معوق مشتری محسوب می‌شود به معنای خواستن و "معوق" به معنای به تأخیر افتاده یا عقب افتاده است. در عرف بانکداری مطالبات به خواسته‌های بانک از مشتریان بابت تسهیلات اعطایی و معاملات و خدمات انجام شده اطلاق می‌شود که بنابر دوره‌های زمانی به انواع متفاوتی مانند: مطالبات سررسید گذشته، معوق، مشکوک‌الوصول و سوخت شده دسته‌بندی می‌شود.

کمیته نظارت بر بانکداری بال در اصول ۸ و ۹ اصول نظارت بانکی مؤثر، به موضوع ریسک اعتباری و دارایی‌های مسئله‌دار اشاره کرده و اعلام می‌کند، ریسک اعتباری ریسکی است که یک

^۱ NPL: Non-Performing Loans

دارایی یا یک وام بازیافت نشود و یا ریسک مربوط به تأخیر در پرداخت اقساط وام که در هر صورت، ارزش کنونی دارایی و توان پرداخت بانک کاهش می‌یابد.

تعاریف و استانداردهای تشخیص بین وام خوب و بد در کشورهای مختلف متفاوت است. برخی از کشورها معیارهای کمی را به کار می‌برند (تعداد روزهایی که اقساط به‌عهده تعویق افتاده است، مانند ایران) و تعدادی از کشورها نیز از معیارهای کیفی استفاده می‌کنند (مانند وضعیت مالی بدهکار، یا شیوه مدیریت و قضاوت درباره پرداخت‌های آتی و ...) و تعدادی از کشورها نیز مانند انگلیس و آلمان استاندارد مشخصی را در این رابطه به بانک‌ها تکلیف نکرده‌اند. به‌طور کلی نمی‌توان یک وام یا تسهیلات پرداختی را فقط به دو گزینه وام خوب یا وام بد تفکیک کرد. زیرا یک مقیاس تعدیل‌پذیری یا مدارجی در بین این دو وجود دارد.

به هر حال، در سطح بین‌المللی استانداردها و مقررات متعددی برای شناسایی مطالبات سررسید گذشته و معوق وضع شده است که در این مقاله به برخی از این استانداردها اشاره می‌شود. بررسی تفصیلی این استانداردها می‌تواند موضوع مقالات دیگری باشد. برای مثال کمیته نظارت بر بانکداری بازل^۱، دستورالعمل ۲۶ گانه‌ای شامل نحوه سلامت و مناسب نگهداری و شناسایی و افشای حساب‌های وام^۲ در سال ۱۹۹۹ صادر کرده است. همچنین هیئت تدوین استانداردهای حسابداری^۳ دستورالعمل شناسایی و نگهداری و نحوه محاسبه ذخایر مطالبات مشکوک‌الوصول و معوق را طی استاندارد حسابداری بین‌المللی^۴ ۳۹ در سال ۲۰۰۰ تجدید نظر و ارائه کرده است. به‌علاوه مؤسسه تأمین مالی بین‌المللی^۵ که ارگانی مؤثر در وضع استانداردهاست، نظرات خود را در این رابطه در سال ۱۹۹۹ انتشار داده است. این مؤسسه در استاندارد اعلامی خود وام‌ها و تسهیلات اعطایی را به پنج طبقه به‌شرح زیر تقسیم کرده است.

اول - Standard (Pass/ Normal) این مطالبات مناسب بوده و کلیه اقساط اصل و بهره به‌موقع وصول می‌شود و تحت شرایط حاکم مشکلی در بازپرداخت آن‌ها پیش‌بینی نمی‌شود و بازپرداخت کامل وام مورد انتظار است.

¹ BCBS: Basel Committee on Banking Supervision

² BCBS Sound Practice

³ IASB: International Accounting Standards Board

⁴ IAS 39

⁵ IIF: Institute of International Finance

دوم- Watch (Special Mention/OLEM) دارایی در صورت وقوع شرایط خاص، ممکن است نگرانی‌هایی را برای بازپرداخت کامل ایجاد کند. این امر مستلزم توجه بیشتر مسئولان اعتباری به این‌گونه دارایی‌هاست.

سوم- Substandard بازپرداخت کامل دارایی به دلیل عدم حمایت کافی (ارزش ویژه وام‌گیرنده و یا وثائق دریافتی) با تردید مواجه است و اصل یا بهره سررسید شده بیش از ۹۰ روز بازپرداخت نشده است.

چهارم- Doubtful دارایی که وصول و یا تبدیل به نقد شدن کامل آن تحت شرایط کلی حاکم، توسط مدیران بانک غیرممکن ارزیابی می‌شود و اصل و یا بهره سررسید شده بیش از ۱۸۰ روز بازپرداخت نشده است.

پنجم- Loss این دارایی از نظر مدیران بانک عملاً غیرقابل وصول ارزیابی می‌شود و اصل و یا بهره و یا هر دوی آن برای مدتی بیش از یک سال از تاریخ سررسید بازپرداخت نشده است.

براساس استاندارد حسابداری بین‌المللی ۳۹ دارایی در ردیف مطالبات معوق قرار می‌گیرد که ارزش دفتری آن بیش از ارزش کنونی قابل وصول تخمینی بابت آن طلب باشد.

براساس استانداردهای موجود در کشور تسهیلاتی که به موقع اقساط اصل و فرع آن‌ها وصول می‌شود تحت طبقه جاری شناسایی می‌شود. حال چنانچه اقساط اصل و یا فرع بیش از ۲ ماه به-عده تعویق افتند، تحت طبقه سررسید گذشته شناسایی می‌کنند. اگر متقاضی بیش از ۶ ماه تعهدات خود را ایفا نکند، مطالبات از وی در طبقه معوق ثبت خواهد شد. تمام مطالباتی که بیش از ۱۸ ماه به‌عده تعویق افتند مطالبات مشکوک‌الوصول بانک‌ها خواهند بود. در این مقاله برای سهولت و اختصار تمام مطالبات سررسید گذشته، معوق، مشکوک‌الوصول تحت عنوان مطالبات غیرجاری و یا معوق بیان خواهد شد.

۳- ذخیره‌گیری برای مطالبات معوق

براساس استانداردهای موجود زمانی که یک دارایی بانک طبقه‌بندی شد و در طبقه غیرجاری قرار گرفت، بانک نه فقط نمی‌تواند سود متعلقه به آن مطالبات را در درآمد خود منظور کند، بلکه ملزم خواهد بود بخشی از درآمد جاری خود را برای پوشش زیان ناشی از وصول نشدن کامل مطالبات خود تحت عنوان ذخیره مطالبات سررسید شده، معوق، مشکوک‌الوصول و یا سوخت شده کنار بگذارد. ذخیره اخذ شده می‌تواند عمومی (درصدی از کل مطالبات معمولاً بین یک تا

دو درصد کل مطالبات غیرطبقه‌بندی شده) و خاص (متناسب به وضعیت هر دارایی) باشد. میزان و نحوه ذخیره‌گیری باید به‌نحوی باشد که کلیه زیان ممکن بر آن دارایی را پوشش دهد. در غیر این صورت بانک در آینده با مشکلات جدی مواجه خواهد شد. برای مثال میزان حداقل ذخیره خاص مورد نیاز برای طبقه‌بندی مختلف که توسط مؤسسه تأمین مالی بین‌المللی مشخص شده است به شرح زیر می‌باشد.

برای طبقات:

Standard مطالبات جاری و تحت نظارت	صفر درصد
Watch مطالبات سررسید شده که توسط دولت تضمین شده	صفر درصد
Substandard سایر مطالبات سررسید شده	ده درصد
Doubtful مطالبات مشکوک‌الوصول	پنجاه درصد
Loss مطالبات سوخت شده	صد درصد

براساس استاندارد IAS39 ارزش کنونی تمام جریان وجوه مورد انتظار از یک دارایی محاسبه و با ارزش دفتری دارایی مقایسه و چنانچه ارزش کنونی محاسبه شده کمتر از ارزش دفتری بود، معادل تفاوت این دو مبلغ می‌بایستی ذخیره گرفته شود. بانک‌ها در ایران کم و بیش به شیوه IIF ذخیره‌گیری می‌کنند.

۴- مطالبات معوق در بانک‌های کشور

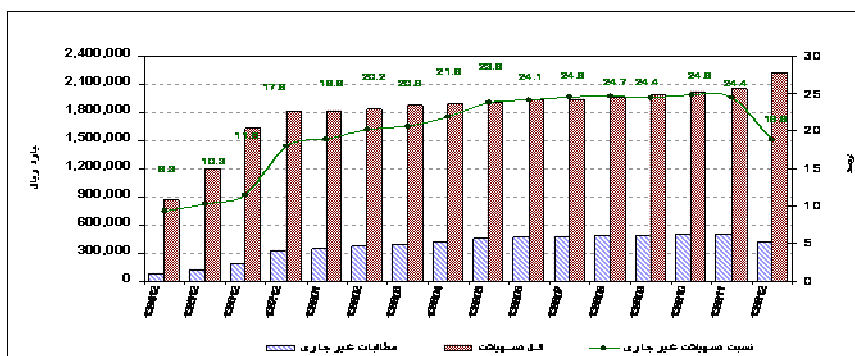
در اسفند ماه ۱۳۸۸ سهم تسهیلات اعطایی از کل مصارف شبکه بانکی کشور معادل ۶۳/۶ درصد بوده است. مانده خالص تسهیلات اعطایی در این ماه معادل ۲۲۱۸ هزار میلیارد ریال بوده است که در مقایسه با اسفند ماه ۱۳۸۷ معادل ۲۲/۵ درصد رشد داشته است.

در اسفند ماه ۱۳۸۸ مطالبات غیرجاری (شامل طبقه سررسیدگذشته، معوق و مشکوک‌الوصول) شبکه بانکی کشور معادل ۴۱۷/۳ هزار میلیارد ریال بوده است، که نسبت به پایان سال ۱۳۸۷ معادل ۲۸/۴ درصد رشد داشته است. تسهیلات غیرجاری^۱ حاصل تقسیم مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات اعطایی (خالص) بوده است، که سهمی معادل ۱۲ درصد از کل مصارف شبکه بانکی کشور در مقطع مورد بررسی را تشکیل می‌دهد. در پایان اسفند ماه سال ۱۳۸۸ سهم آن از کل تسهیلات اعطایی به ۱۸/۸ درصد رسیده است. با این توضیح که کل تسهیلات اعطایی خالص

^۱ NPL: Non-performing loan

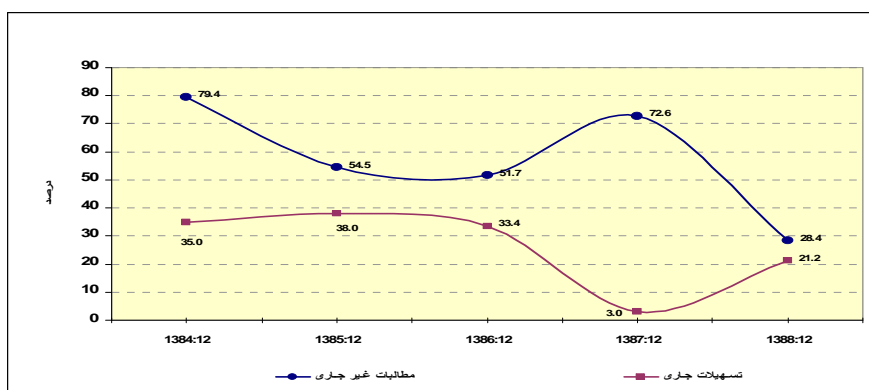
پس از کسر سود سال‌های آینده تسهیلات اعطایی، حساب مضاربه وجوه دریافتی و ذخیره مطالبات مشکوک‌الوصول خاص حاصل می‌شود.

نمودار ۱: میزان تسهیلات اعطایی خالص، غیرجاری و نسبت تسهیلات غیرجاری شبکه بانکی کشور

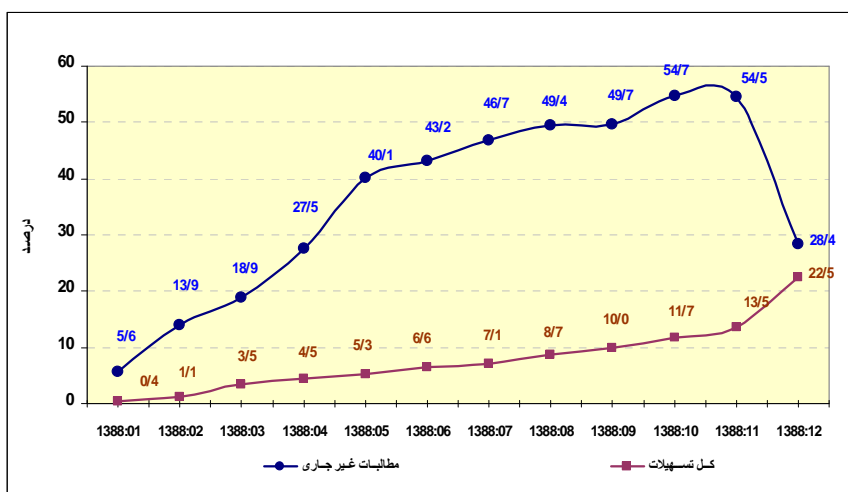
بررسی روند رشد تسهیلات جاری و غیرجاری طی دوره مورد بررسی نشان می‌دهد تسهیلات غیرجاری نسبت به تسهیلات جاری همواره از نرخ رشد بیشتری برخوردار بوده است. این تفاوت در اسفند ماه ۱۳۸۷ به بیشترین حد (۶۹/۶ درصد) و در اسفند ماه ۱۳۸۸ به کمترین حد (۷/۲ درصد) رسیده است (نمودار ۲ و ۳). بنابراین نرخ رشد مطالبات غیرجاری در سال ۱۳۸۸ نسبت به سال گذشته با کاهش چشمگیری مواجه شده است که این کاهش عمدتاً مربوط به تغییرات و پیگیری‌های صورت گرفته در اسفندماه ۱۳۸۸ بوده است.

نمودار ۲: رشد تسهیلات جاری (خالص) و غیرجاری در شبکه بانکی کشور در دوره ۱۳۸۴-۸۸

مطالعه روند مطالبات غیرجاری نشان می‌دهد به‌رغم روند رو به رشد مطالبات غیرجاری از مبلغ ۳۲۵ هزار میلیارد ریال در اسفند ۱۳۸۷ و افزایش آن تا سطح نزدیک به ۴۴۰ هزار میلیارد ریال (طبق اظهارات مقامات عالی کشور) طی سال ۱۳۸۸، این رقم در اسفند ماه ۱۳۸۸ با کاهش شدید مواجه و به ۴۱۷ هزار میلیارد رسیده است. بررسی‌ها حاکی از آن است که روند کاهشی اسفند ۱۳۸۸ که تقریباً در کلیه بانک‌ها وجود داشته است، بیشتر ناشی از تغییر سرفصل حساب‌های غیرجاری به جاری به دلیل استمهال مطالبات غیرجاری در بانک‌ها و گاهی تعیین تکلیف و وصول برخی از مطالبات بوده است. بررسی‌های انجام شده در ارقام دفترکل برخی از بانک‌ها نشان می‌دهد که به موازات کاهش در مطالبات غیرجاری، تسهیلات جاری افزایش یافته است.

نمودار ۳: رشد کل تسهیلات اعطایی (خالص) و غیرجاری در شبکه بانکی کشور طی سال ۱۳۸۸

روند نسبت مطالبات غیرجاری و رابطه معکوس آن با رشد تسهیلات می‌تواند افزون بر ایده جایگزینی تسهیلات، تجدید طبقه‌بندی و استمهال، بیانگر این مطلب باشد که چنانچه بدهکاران اطمینان کافی از استمرار نظام اعطای تسهیلات نداشته باشند به‌موقع تعهدات خود را ایفا نمی‌کنند و مطالبات غیرجاری بانک‌ها افزایش می‌یابد.

روند فزاینده نسبت مطالبات غیرجاری در بانک‌ها به‌رغم کاهش اسفندماه ۱۳۸۸، بخشی از آن به دلیل انعکاس آثار بحران مالی و پولی بین‌المللی و همچنین قطع فاینانس‌های خارجی و آثار

تحریم تحمیلی، شفاف‌سازی در صورت‌های مالی بانک‌ها و بخش دیگر ناشی از عدم نظارت صحیح بر مصرف منابع بانکی در سطح کشور بوده است که علل آن در بخش‌های آتی بحث خواهد شد.

براساس گزارش صندوق بین‌المللی پول در تیرماه سال جاری، گر چه درصد مطالبات معوق بانک‌های مختلف در بخش‌های اقتصادی متفاوت است، لیکن در ۱۸ ماهه گذشته مطالبات معوق در بانک‌های خصوصی با شتاب بیشتری افزایش یافته است. جدول شماره ۲ اطلاعات مفیدی درباره وضعیت بانک‌ها و بخش‌های اقتصادی مختلف ارائه می‌کند.

جدول شماره ۲: شاخص سلامت بخش بانکی به درصد در پایان مارس ۲۰۰۹

بانک‌های خصوصی	بانک‌های دولتی		
	بانک‌های تخصصی	بانک‌های تجاری	
۲۹۹	-۴۳	۳۴	نسبت خالص نقدبندی به سپرده‌های دبداری
۷۶	۱۴۷	۸۹	نسبت کل تسهیلات به کل سپرده‌ها
۲	۰/۷	۰/۶	بازدهی بر متوسط دارایی‌ها
۲۸	۱۴	۱۹	نسبت مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات
۸	۱۵/۵	۵/۷	نسبت کفایت سرمایه
۶/۳	۱۵	۴/۶	نسبت کفایت سرمایه تعدیلی NPL

همان‌طور که اشاره شد میزان مطالبات معوق بانک‌ها در بخش‌های مختلف اقتصادی متفاوت بوده است. کمترین میزان در بخش مسکن بوده است و بیشترین آن متعلق به بخش صادرات است. ممکن است یکی از دلایل عمده کم بودن نسبت مطالبات معوق در بخش مسکن: وثائق مطمئن، فناوری آسان و تعدد فراوان تسهیلات اعطایی باشد. همچنین بالاترین نسبت مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات اعطایی در بانک‌های خصوصی مربوط به بخش تجاری است، در حالی که برای بانک‌های دولتی تجاری بیشترین نسبت متعلق به بخش صنعت و معدن می‌باشد.

۴-۱- آثار مطالبات معوق بانکها

افزایش مطالبات معوق بانکها آثار سوء بسیاری بر بانکها و در نتیجه بر اقتصاد کشور می‌گذارد، که به برخی از آنها تحت دو بخش بانک و کشور به اختصار اشاره می‌شود.

اول- در سطح بانک

افزایش مطالبات معوق در سطح بانک مشکلات و موارد زیر را ایجاد می‌کند:

الف- توان بانکها را در ایفای نقش اساسی خود که واسطه نقدینگی است کاهش می‌دهد. طبق تعریف نقش بانکها گردآوری منابع مازاد در جامعه از افرادی است که مازاد درآمد خود را پس‌انداز کرده‌اند و تخصیص این منابع به کارآفرینان، صنعتگران و تجار و ... است که نیاز موقت به پول دارند. افزایش میزان مطالبات معوق باعث می‌شود که بخشی از دارایی‌های بانک از پویایی خارج شده و توان اعطای تسهیلات بانکها را کاهش دهد و بانک نتواند به‌درستی نقش خود را در اقتصاد جامعه ایفا کند.

ب- نقدینگی بانکها کاهش می‌یابد.

- مدیریت دارایی‌ها و بدهی‌ها ایجاد می‌کند که بانکها تطابق^۱ لازم بین سررسید سپرده‌ها و سررسید دارایی‌ها در عملیات خود را داشته باشد. اعمال چنین سیاستی در شرایط عادی، بانکها را از ریسک مقررات و عدم تطابق و روبرویی با خطرات و ریسک کمبود نقدینگی حفظ می‌کند. بدیهی است بی‌توجهی به این مهم ممکن است بانکها را با پدیده خروج همزمان منابع از بانک^۲ مواجه کند. حال با فرض اینکه بانکها این وظیفه را به‌نحو مطلوب طراحی و اجرا کرده باشند، در صورت مواجه شدن با افزایش غیرپیش‌بینی شده مطالبات معوق، بخشی از دارایی‌های بانک که برای پاسخگویی به نیاز سپرده‌گذاران در سررسید اختصاص داده شده بود، قابلیت نقدینگی نداشته و بانکها را با کمبود نقدینگی مواجه می‌کند. این کمبود نقدینگی به نوبه خود دامنه مطالبات معوق را گسترش خواهد داد.

- به‌علاوه طبقه‌بندی مطالبات در سرفصل‌های سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول، بانکها را ملزم به اخذ ذخیره کرده است، که عموماً این نوع ذخایر مورد قبول ممیزهای مالیاتی در کشورهای مختلف (مانند امارات متحده عربی و ...) و از جمله ایران قرار نگرفته و نتیجتاً بانک

¹ Matching

² Bank Run

- ملزم به پرداخت مالیات بر این ذخایر علاوه بر سود خالص ابرازی می‌باشد. این امر نیز با توجه به سیاست تقسیم سود بانک‌ها می‌تواند مشکلات نقدینگی بانک‌ها را گسترده‌تر کند.
- بانک‌ها برای تأمین نقدینگی کافی برای پاسخگویی به نیازهای سپرده‌گذاران باید نرخ سود (بهره پرداختی) خود را افزایش دهند و یا اینکه از بازار داخل و یا خارج استقراض کنند. که با فرض قابل دسترس بودن این بازارها، نرخ استقراض و سرانجام نرخ سود و یا بهره افزایش می‌یابد.
- ج- سودآوری بانک‌ها را کاهش می‌دهد.
- بانک‌ها ملزم می‌باشند براساس استانداردهای حسابداری و یا مقررات ابلاغی از سوی بانک مرکزی پس از طبقه‌بندی مطالبات خود به سرفصل‌های مشخص شده برای هر سرفصل و به اقتضای ریسک، جریان وجوه مورد انتظار از آن مطالبات در آینده و یا وثایق موجود مبادرت به اخذ ذخایر کنند. در نتیجه هزینه‌های بانک‌ها افزایش می‌یابد و به تبع آن سودآوری بانک کاهش می‌یابد.
- هنگامی که بانک یکی از دارایی‌های خود را در سرفصل مطالبات معوق شناسایی می‌کند، براساس مقررات حاکم قادر نخواهد بود سود آن دارایی‌ها را محاسبه و در درآمد خود منظور کند، از این‌رو درآمد بانک و در نتیجه سود بانک کاهش خواهد یافت.
- د- ارزش بازار و قیمت سهام بانک‌ها را کاهش می‌دهد.
- افزایش مطالبات معوق و به تبع آن افزایش ریسک اعتباری و با توجه به توضیحات فوق موجب کاهش سودآوری بانک می‌شود. کاهش سودآوری نیز به نوبه خود باعث کاهش قیمت سهام بانک با توجه به نحوه و نگرش بازار می‌شود. برای مثال چنانچه ملاک قیمت‌گذاری بازار براساس میزان مشخص مورد انتظار ثابتی از قیمت بر سود سهم^۱ باشد، با کاهش سود هر سهم قیمت نیز کاهش می‌یابد. حتی اگر قیمت سهم بر پایه ارزش کنونی (تنزیل) وجوه نقد آتی مورد انتظار (به صورت درآمد) از بانک نیز باشد باز در اثر افزایش مطالبات معوق بانک، این قیمت نیز کاهش می‌یابد. با کاهش قیمت سهم، ارزش بازار آن سهم نیز کاهش می‌یابد.
- ه- افزایش ریسک و کاهش رتبه بانک.
- افزایش میزان مطالبات بانک‌ها موجب افزایش ریسک اعتباری بانک می‌شود که به تبع خود ریسک نقدینگی و عدم ایفای تعهدات بانک و همچنین ریسک رعایت نکردن مقررات را در بانک‌ها افزایش می‌دهد. براساس این افزایش ریسک، مؤسسات رتبه‌بندی مبادرت به تجدید نظر در رتبه

¹ P/E

اعلامی قبلی خود کرده و رتبه آن بانک را کاهش می‌دهند. نمونه این امر را می‌توان در بانک‌های اسپانیایی، یونانی و فرانسوی در ماه‌های گذشته مشاهده کرد. همچنین افزایش مطالبات معوق بانک‌ها منجر به کاهش نسبت کفایت سرمایه بانک‌ها می‌شود. برای مثال صندوق بین‌المللی پول در گزارش اواخر ماه ژوئن ۲۰۱۰ خود در مورد مطالبات معوق بانک‌های ایرانی اعلام کرده است که چنانچه بانک‌ها همان شیوه و نسبت ذخیره‌گیری اواخر سال ۱۳۸۶ را حفظ کنند، نسبت کفایت سرمایه^۱ بانک‌ها نیم تا یک درصد کاهش خواهد یافت. و- دسترسی و استفاده از منابع بین‌المللی را کاهش می‌دهد.

این مسئله به دو صورت ممکن است اتفاق بی‌افتد: اول به دلیل افزایش ریسک و کاهش رتبه بانک، دسترسی به امکانات و منابع بین‌المللی کاهش می‌یابد. دوم عوامل درونی بانک مانع از استفاده از منابع و امکانات ممکن می‌شود. برخی از بانک‌های ایرانی به دلیل نگرانی از عدم پرداخت به موقع تسهیلات‌گیرندگان و الزام به ایفای تعهد به موقع بانک در مقابل بانک خارجی و در نتیجه افزایش مطالبات معوق، نمی‌توانند از برخی از تسهیلات بین‌المللی استفاده کنند (برای مثال بانک اکو که در ترکیه مستقر است و ایران و ترکیه و پاکستان سهام‌داران آن بانک می‌باشند) و نهایتاً کشور از این امکان محروم می‌شود.

دوم- در سطح کشور

علاوه بر موارد فوق که در سطح بانک‌ها مؤثر است، مطالبات معوق بانک‌ها آثار وسیعی بر اقتصاد کشور دارد، که به تعدادی از آن‌ها به اختصار اشاره می‌شود:

الف- رشد و تولید ناخالص ملی کاهش می‌یابد.

ب- نرخ بیکاری افزایش می‌یابد.

ج- شاخص سهام در بورس کاهش می‌یابد

د- ریسک کشور و هزینه‌های ملی افزایش می‌یابد.

¹ CAR: Capital Adequacy Ratio

۲-۴- علل و عوامل ایجاد مطالبات معوق

علل و عوامل ایجاد مطالبات معوق ممکن است در کشورهای مختلف از بسیاری ابعاد مشابه و در برخی موارد متفاوت باشند. لیکن از آنجایی که هدف از این مقاله موضوع بررسی مطالبات معوق در جمهوری اسلامی ایران است، در این بخش ابتدا اشاره کلی به دیدگاه صندوق بین‌المللی پول در این‌باره خواهد شد و سپس به تفصیل در مورد علل آن در کشور خواهیم پرداخت.

الف: در جهان

براساس مقاله منتشره توسط صندوق بین‌المللی پول اعلام کرده عوامل کلی زیر می‌تواند منجر به مطالبات معوق و مشکوک‌الوصول در بخش‌های مالی و بانکی شود.

- تصمیمات اقتصادی نادرست
- عوامل بدشانسی و تصادفی (آب و هوای نامناسب، خشکسالی، سیل، زلزله و ...)
- تغییر غیرمنتظره قیمت برای کالاهای معینی (افزایش قیمت نفت، افزایش نرخ برخی اسعار، تغییر ناگهانی نرخ بهره و ...)
- قصور و ورشکستگی ناگهانی یکی از شرکت‌های عمده در بازار مالی، که منجر به از بین رفتن اطمینان در بازار می‌شود مشابه گلوله برفی است که به بهمن بحران تبدیل می‌شود.
- سه مورد زیر می‌تواند ابعاد مطالبات معوق را بسیار گسترده‌تر کند.
 - ۱- کاهش ارزش وثایق وام‌های پرداختی باعث می‌شود که تعداد بیشتری از وام‌ها طبقه‌بندی شوند.
 - ۲- پرتفوی بزرگی از وام‌های معوق، قدرت اعتباردهی بانک‌ها را کاهش داده و به بحران اعتباری^۱ منجر شده و بدهکاران خوب را به بد تبدیل کرده است.
 - ۳- سپرده‌گذاران و سرمایه‌گذاران خارجی مبادرت به خروج منابع خود کرده و بانک‌ها را با مشکل نقدینگی و بحران "هجوم بانکی"^۲ مواجه می‌کند.
- کاستی‌های زیر نیز در بازار مالی می‌تواند مطالبات معوق را افزایش دهد.
 - ۱- ضعف مدیریت در بانک‌ها
 - ۲- ضعف نظارت در بانک‌ها و نظام بانکی
 - ۳- خوش‌بینی بیش از حد در ارزشیابی درجه اعتباری مشتریان در دوران رونق اقتصادی

¹ Credit Crunch

² Banks Run

- ۴- کاهش اخلاقی حرفه‌ای بانک‌ها متأثر از بسته‌های کمکی و تضمینی دولت‌ها به دلیل شرایط بحران
 ۵- مطالبات بیش از اندازه متعادل از بازارهای مالی بین‌المللی^۱

ب: علل مطالبات معوق در کشور

علل مطالبات معوق بانک‌ها تحت دو عنوان علل درونی و بیرونی قابل بررسی است که در ادامه هر یک از آن‌ها به اجمال بررسی خواهد شد.

اول- علل درونی

علل درونی به مواردی اشاره دارد که متأثر از سیاست‌ها و عملکرد داخلی بانک‌ها است و شامل موارد زیر است.

- اساس تصمیم‌گیری در خصوص اعطای تسهیلات بلندمدت: معمولاً گزارشی تحت عنوان گزارش توجیهی در سه بخش فنی، مالی و اقتصادی توجیه‌پذیری طرح را بررسی می‌کند. این گزارش به‌رغم اطلاعات بسیار مفیدی که در اختیار تصمیم‌گیران قرار می‌دهد، در خصوص مدیریت ریسک‌های مستتر در طرح سکوت می‌کند.
- ضعف در تشخیص اهلیت و ظرفیت متقاضی تسهیلات، در دنیا معمول است هنگام اعطای تسهیلات حداقل چند عامل مهم (7C) به‌شرح زیر مورد مطالعه قرار می‌گیرد: سرمایه^۲، ظرفیت^۳، جریان نقدینگی^۴، وثیقه^۵، معتبر بودن^۶، منزلت و شخصیت^۷، شرایط فعالیت^۸، بی‌توجهی به موارد فوق و همچنین عوامل زیر می‌تواند دلایل ضعف در تشخیص اهلیت باشد:
 - ۱- عدم استخدام و یا به‌کارگیری افراد مجرب و متخصص در خصوص اخذ اطلاعات محرمانه مشتری و تطبیق اطلاعات محرمانه مأخوذه با پرسشنامه اعتباری تکمیل شده.
 - ۲- ضعف اطلاعات و آموزش کافی برای کارشناسان ذی‌ربط در بانک‌ها، کمبود و تقویت نکردن کادر کارشناسان اعتباری در خصوص بررسی‌های مالی، اقتصادی و فنی طرح‌ها در بانک‌ها

¹ Large Exposure

² Capital

³ Capacity

⁴ Cash flow

⁵ Collateral

⁶ Creditworthiness

⁷ Career

⁸ Condition

- موجب می‌شود که حتی در صورت بازدید از طرح‌ها و گفت‌وگو با صاحبان طرح، بعضاً کارشناسان بانکی به دلیل صلاحیت ناکافی تحت‌الشعاع عوامل جانبی قرار گرفته و بدون در نظر گرفتن شرایط اقتصادی و پیش‌بینی آینده بازار محصولات طرح و نیز پیش‌بینی جریان وجوه آتی و صورت‌های مالی متقاضی، تصمیم بگیرند و تسهیلات کلان را دچار معضلات آتی کنند.
- ۳- فقدان نظام جامع سازوکار متمرکز اطلاعات و رتبه‌بندی مشتریان و بی‌توجهی در اختصاص تسهیلات به مشتریان غیرمعتبر (بدحساب) در نظام بانکی، نبود سیستم نرم‌افزاری برای استعلام ذی‌نفع واحد، به‌خصوص مدیران شرکت‌ها و نیز شرکت‌های زنجیره‌ای برای افشای هویت اعتباری مشتریان از نکات حیاتی مدنظر است که نادیده انگاشتن آن می‌تواند منجر به مطالبات سنگین نظام بانکی شود.
- ۴- دسترسی نداشتن بانک‌ها و نبود نظام متمرکز اصالت اشخاص حقیقی و حقوقی در اداره ثبت اسناد، به‌خصوص در زمینه اطلاعات ثبتی شرکت‌ها با نمایندگی‌های متعدد، از دیگر علل مطالبات معوق محسوب شود.
- ۵- وجود موارد دستوری، ارتباطات ناسالم، احتمال وجود مفسده و منافع شخصی، (که مغایر با آئین‌نامه اخلاق حرفه‌ای و سیاست تضاد منافع که در تمام بانک‌های دنیا رایج و اجرایی می‌باشد) نیز از جمله علل مطالبات معوق می‌توانند باشند.
- ۶- استفاده از روش‌های سنتی در بررسی و اعطای تسهیلات و همچنین محدودیت یادگیری از نتایج عملکرد گذشته در دیگر تصمیم‌گیری‌ها و فعالیت‌های نظارتی نیز با مطالبات معوق بانک‌ها بی‌ارتباط نمی‌باشند.
- ۷- عدم تطبیق وثایق و تضمینات مأخوذه با میزان اهلیت و ظرفیت اعتباری مشتری، در فرآیند اخذ وثایق نیز می‌بایست دقت نظر فراوانی کرد که آن‌ها سهل‌البیع باشند و با توجه به قوانین جدید (اصلاحیه ماده ۳۴ قانون) در استیفای حقوق بانکی با مشکلات بی‌شمار مواجه نگردیم.
- بی‌توجهی به نوع نیاز مشتری- در برخی از موارد دیده شده است که شرکت‌ها برای راه‌اندازی طرح‌ها و پروژه‌های خود، در حالی که می‌توانند از تسهیلات دوره‌ای و میان مدت استفاده کنند، این نیاز مشتریان توسط سرمایه در گردش تأمین می‌شود، که دارای سررسید کوتاه‌مدت بوده و عملاً طرح مورد نظر در این فاصله هنوز نه فقط به بهره‌برداری نرسیده که حتی تکمیل نیز نشده است. در این صورت مشتری می‌بایستی تسهیلات دریافتی را مسترد کند. در نتیجه در فهرست معوقات بانک به ثبت خواهد رسید.

- بی‌توجهی به بخشنامه‌های صادره در زمینه اعطای تسهیلات و رعایت نکردن مقررات وضع شده توسط مقامات ناظر بانکی. این پدیده می‌تواند در تمام کشورها مصداق داشته باشد. برای مثال عضو شورای ملی امارات متحده عربی یکی از دلایل افزایش مطالبات معوق بانک‌ها را رعایت نکردن دستورالعمل‌های بانک مرکزی آن کشور ذکر کرده است. در زیر به چند نمونه از رعایت نکردن دستورالعمل‌هایی که بازتاب آن پس از ایجاد مطالبات و پیگیری وصول آن بارها مشاهده شده است اشاره می‌شود.

۱- عدم توجه به تنظیم دقیق و صحیح قراردادها. در بسیاری از موارد قراردادهایی که اصولاً می‌بایست مبنای اقدامات قانونی ما قرار گیرند به‌طور کامل تنظیم نشده‌اند و یا فاقد امضای معتبر هستند.

۲- عدم رعایت ضوابط و مقررات اعتباری در هنگام تشکیل پرونده اعتباری، که بازتاب مستقیم آن هنگامی مشخص می‌شود که برای اقدامات قانونی مطالبات معوق به پرونده‌ها رجوع شود.

۳- استفاده نامناسب از مقررات ارزی و گمرکی که اسباب تبانی متقاضی و ذی‌نفع اعتبارات اسنادی را فراهم کرده و بانک را با مطالبات غیرجاری مواجه می‌کند.

- تغییر مدیریت شعب بانک‌ها به‌صورت دوره‌ای برای اعمال نظارت‌های داخلی و عدم احساس مسئولیت کامل مسئولان جدید شعب، مانع پیگیری جدی برای وصول مطالبات معوق و سررسید شده گذشته می‌شود. عموماً این مسئله در سطح شعب جا افتاده است که مسئول ایجاد مطالبات کنونی مسئولان قبلی شعب بوده‌اند و مسئولان کنونی درخصوص وصول آن احساس مسئولیت نمی‌کنند.

- نبود نظارت کافی و مستمر در اعطای تسهیلات. حجم زیاد مطالبات نشان‌دهنده این است که بعضاً در نظام بانکی، نظارت لازم و کافی معمول نمی‌شود و بسیار دیده شده است که تسهیلات دریافتی در بخش مورد نظر مصرف نشده است و یا در بخش مشارکت، بانک تمامی سهم‌الشرکه خود برای طرح را پرداخت نکرده و در هیچ یک از مراحل بازدیدی صورت نگرفته است. در بانک‌های مختلف دنیا به این مهم توجه خاصی می‌شود. برای مثال بانک توسعه اسلامی^۱ هنگامی که قصد تأمین مالی پروژه‌ای را دارد (با توجه به تعداد محدود پروژه‌ها) آن‌قدر از پروژه بازدید می‌کند و مراحل اعطای تسهیلات را تدریجی و با نظارت کافی انجام می‌دهد که اطمینان کامل از مصرف دقیق منابع به پروژه مطالعه شده و تکمیل آن پروژه حاصل شود.

^۱ IDB: Islamic Development Bank

- شرایط سهل اعطای تسهیلات بانکی در زمان رونق و انگیزه‌های افزایش سودآوری موجب رشد بیش از حد تسهیلات با شرایط آسان می‌شود که ممکن است در شرایط نامناسب تبدیل به مطالبات بد شود.
- بخشش خسارت تأخیر تأدیه در مورد مشتریان بدحساب به نوعی جریمه مشتریان خوش حساب تلقی می‌شود و ممکن است اسباب تغییر رویه مشتریان را فراهم می‌کند.
- برخی از عوامل دیگری که پس از اعطای تسهیلات در افزایش مطالبات معوق مؤثر هستند به شرح زیر است.
- ۱- عدم مدیریت زمان و پیگیری به موقع وصول مطالبات به دلیل کمبود کارکنان متخصص برای پیگیری و وصول مطالبات و ازدیاد حجم کار در شعب. بی‌توجهی به مدیریت زمان در مطالبات معوق و پیگیری و وصول آن‌ها نقش بسزایی دارد که بعضاً مورد غفلت واقع می‌شود. بدهکارانی که قصد تسویه بدهی را ندارند، آن را درک کرده و مدیریت می‌کنند. آن‌ها به خوبی زمان را بر مبنای اقدامات بانک (که متأسفانه به کندی انجام می‌شود) محاسبه می‌کنند.
 - ۲- عدم تخصیص کادر مخصوص برای وصول و پیگیری مطالبات در شعب برخی از بانک‌ها.
 - ۳- استفاده ناکافی از ابزارها و روش‌های موجود در سطح بین‌المللی مانند حق‌العامل کاری^۱ و استفاده از توان بخش خصوصی برای وصول مطالبات.
 - ۴- عدم امکان شناسایی اموال بدهکاران و ضامن‌ها توسط بانک‌ها: اهمال در اخذ اطلاعات محرمانه و تنظیم پرسشنامه اعتباری و نیز تطبیق آن‌ها باعث شده است که در این مرحله بانک‌ها به‌رغم اخذ قرار تأمین، حکم و حتی صدور اجرائیه، در شناسایی اموال بدهکاران دچار مشکل شوند.
 - ۵- همکاری نکردن مستمر ادارات اعتبارات، حقوقی و وصول مطالبات در برخی از بانک‌ها و عدم تبادل اطلاعات بروز منجر به اخلاط‌هایی می‌شود که وصول مطالبات را دشوارتر می‌کند.
 - ۶- براساس اظهارات مسئولان شعب برخی از بانک‌ها، نبود دوایر مختص پیگیری و وصول مطالبات بانک‌ها مانعی در راه وصول کارای مطالبات معوق است.

¹ Factoring

دوم- علل بیرونی

از نظر برون سازمانی (عوامل سیستماتیک) متغیرهای کلان اقتصادی از جمله کاهش رشد اقتصادی، افزایش تورم، افزایش بیکاری و عدم تعادل‌های تجاری ادواری آثار بسزایی بر کاهش جریان ورودی بانک‌ها از محل منابع صرف شده- یعنی تسهیلات اعطایی- می‌گذارند و متعاقب آن بانک‌ها با مشکل نقدینگی روبه‌رو شده و امکان پرداخت دوباره تسهیلات را از دست خواهند داد، به طوری که مشکلات مطالبات معوق، گسترده‌تر می‌شود.

علاوه بر موارد کلی بیان شده موارد زیر نیز که تحت کنترل بانک‌ها نیست، نیز می‌توانند موجب افزایش مطالبات معوق بانک‌ها شوند. این موارد تحت سه گروه: ۱- اقتصادی و ساختاری ۲- وام‌گیرنده ۳- شرایط و تغییرات بین‌المللی بحث و بررسی می‌شود.

اول- علل اقتصادی و ساختاری

- تفاوت نرخ بهره در بازار غیرمتشکل پولی با نرخ سود اعمال شده توسط بانک‌ها اسباب ترغیب در تأخیر بازپرداخت را فراهم می‌سازد و مشتری ترجیح می‌دهد از منابع ارزان قیمت حداکثر استفاده را نماید، که عاملی برای به تعویق افتادن مطالبات بانک‌ها می‌باشد. علاوه بر آن با در نظر گرفتن نرخ تورم و ارزش زمانی پول، بعضاً بدهکاران برآورد می‌کنند که حتی اگر جریمه تأخیر نیز به اصل بدهی و سود آنان افزوده شود، باز هم به تعویق انداختن پرداخت بدهی‌های به بانک به نفع آنان خواهد بود.

- رکود اقتصادی موجب افزایش بیکاری و از دست دادن شغل بسیاری از وام‌گیرندگان شخصی و بدهکاران کارت‌های اعتباری می‌شود و نهایتاً پرداخت وام‌ها به تعویق می‌افتد.

- تسهیلات تکلیفی و تبصره‌ای که به نظام بانکی تکلیف می‌شود و گیرندگان این‌گونه تسهیلات، گاهی آن را نوعی بخشش تلقی می‌کنند که از سوی دولت یا مجلس اعطا شده است و بازپرداخت آن را جدی نمی‌گیرند.

- الزامات وارده از طرف دولت به بانک‌ها در خصوص امهال و یا بخشودگی جرایم تأخیر در مواردی که به نظر بانک مشکلات ساختاری در طرح وجود ندارد.

- بروز حوادث غیرمترقبه مانند سیل، خشکسالی و زلزله و تکلیف به بانک‌ها از سوی دولت و مجلس و نگرش‌ها و سخنرانی‌های برخی از مسئولان که سرانجام موجب تأخیر و یا عدم وصول اقساط تسهیلات بانکی می‌شود.

- نبود مقررات و سیاست سوخت و خارج کردن از ترازنامه^۱ مطالبات غیرقابل وصول یا سوخت شده، به‌رغم اینکه این رویه‌ای مرسوم و الزامی در بانکداری در سطح جهان است و در اکثر کشورها بانک‌ها برای اطمینان از شفافیت گزارش‌دهی ملزم به خارج کردن این‌گونه ارقام از صورت‌های مالی خود هستند و منطبق با اصل بازدهی و ریسک می‌باشد، این امر در کشور ما مقبول واقع نشده و موجب عدم شفافیت و افزایش نسبت مطالبات غیرجاری در مقایسه با سایر کشورها شده است.
- کاهش شاخص سهام و به‌تبع آن کاهش ارزش سهام یا دارایی برخی از بدهکاران، کاهش ارزش ناگهانی اموال غیرمنقول و سرمایه‌گذاری‌های مشتریان منجر به کاهش ثروت و سرانجام عدم ایفای تعهدات می‌شود.
- ریسک ناشی از نوع صنعت و میزانی که بانک در آن صنعت اعطای تسهیلات کرده است. ورود فناوری‌های جدید و یا به‌کارگیری فناوری‌های قدیمی و تک محصولی در طرح تصویب شده بانک که منجر به استفاده کمتر از ظرفیت، محدودیت تولید و تنوع محصولات، سهم نامناسب از بازار می‌شود.
- ریسک ناشی از شرایط خاص سیاسی، اجتماعی و فرهنگی
- تغییرات ناگهانی تعرفه‌های واردات و صادرات
- ناتوانایی کامل شرکت‌های بیمه در امر پوشش بیمه تسهیلات اعطایی
- نبود دادگاه‌های ویژه مطالبات معوق بانک‌ها و نیاز به آشنایی کامل مسئولان ذی‌ربط با ماهیت عقود، قراردادهای و عملیات بانکی داخلی و بین‌المللی تا مورد سوءاستفاده بدهکاران متخلف قرار نگیرد.
- نبود کارآگاه‌های خصوصی به‌صورت سازمانی مدون در راستای شناسایی اموال بدهکاران معوق
- طولانی بودن پروسه تنظیم اسناد نزد دفاتر اسناد رسمی به‌دلیل عدم ارائه پاسخ روشن از مراجع استعلام‌شونده و طولانی شدن مراحل اجرائیه به‌دلیل عدم همکاری سازمان تأمین اجتماعی در مورد صدور مفاصا حساب و حجم بالای پرونده‌های بانک‌ها، صدور اجرائیه و ابلاغ آن توسط اجرای ثبت با تأخیر صورت می‌پذیرد.
- اجرایی کردن اصل ۱۳۸ قانون اساسی که مانع جریان رسیدگی دعاوی و افزایش هزینه‌های دادرسی می‌شود.

¹ Write off and Write down

دوم- وام‌گیرنده

- نبود برنامه‌ریزی مالی مناسب توسط وام‌گیرنده، اسباب عدم ایفای تعهدات وی را فراهم می‌کند.
- کم بودن کارایی فعالیت وام‌گیرنده و متورم کردن قیمت تمام شده محصولات و کاهش سهم بازار و درآمد
- عدم شفافیت‌گیرنده تسهیلات در انعکاس میزان فروش واقعی محصولات و انعکاس گردش واقعی وجوه نقد مورد انتظار خود.
- عدم وصول مطالبات متقاضی از سایر گروه‌ها از جمله مطالبات به‌عهدده تعویق افتاده وی از برخی ارگان‌های دولتی، به‌دلیل اجرای پروژه‌های مختلف موجب تأخیر در ایفای تعهدات آنان می‌شود.
- مواجه شدن با واردات بی‌رویه محصولات مشابه خارجی و از دست دادن بخشی از بازار و عواید آن.
- عدم پیش‌بینی مناسب ریسک بازار، ورود تولیدکنندگان جدید، اشباع بازار و کاهش سهم بازار دریافت‌کننده تسهیلات دریافتی را با ناتوانایی ایفای تعهدات به بانک مواجه خواهد کرد.
- نگرش بیش از حد توسعه طلبانه تسهیلات‌گیرنده باعث می‌شود به‌جای باز پرداخت تسهیلات دریافتی، مبادرت به افزایش هزینه‌های سرمایه‌ای و توسعه فعالیت کند و سرانجام تعداد زیادی طرح ناتمام و مطالبات معوق بر جای بگذارد.
- جابه‌جایی تسهیلات دریافتی، برای مثال به‌کارگیری سرمایه در گردش برای اهداف بلندمدت.
- سعی در ارتقای سودآوری بدون توجه به اخلاق حرفه‌ای.
- پایین بودن سهم‌الشرکه برخی از متقاضیان تسهیلات و یا عدم تأمین کامل آن برای پروژه تفاهم شده با بانک
- سوءاستفاده برخی از مدیران از سیاست‌های دولت مبنی بر حمایت از کارگاه‌های تولیدی و تولیدکنندگان و بنگاه‌های زود بازده.
- آگاهی تسهیلات‌گیرندگان از فرآیند بسیار طولانی اقدامات حقوقی بانک برای وصول مطالبات و سوءاستفاده از موضوع

سوم- شرایط و تغییرات بین‌المللی

- بحران پولی و مالی اخیر بین‌المللی یکی از عوامل مهم افزایش مطالبات معوق بانک‌ها در جهان است. برای مثال یکی از مدیران بانک ملی دبی امارات متحده^۱ اعلام کرده که افزایش مطالبات

^۱ NBD: National Bank Dubai

- معوق بانکها آثار اجتناب ناپذیر بحران مالی جهانی است. روزانه شواهد زیادی از آثار بحران بر مطالبات بانکها در جراید بین‌المللی وجود دارد.
- نوسان‌های بازار و بی‌ثباتی قیمت‌ها در بورس‌های جهانی و نیز بی‌ثباتی در روابط اقتصادی و تجاری با سایر کشورها منجر به زیان‌های هنگفت برای برخی از تجار و صنعتگران که فعالیت اقتصادی آن‌ها تمرکز زیادی بر آن کالاها دارد خواهد شد. برای مثال می‌توان بهای نفت، فولاد، روی و سایر فلزات را نام برد.
- تحریم‌های سیاسی و ایجاد محدودیت برای ورود مواد اولیه، ماشین‌آلات و تجهیزات و یا افزایش بالای ورود آن‌ها و یا عدم امکان فروش محصولات تولیدی در بازار صادراتی
- قطع خطوط تأمین مالی^۱ بین‌المللی به دلایل متعدد سیاسی و عدم جایگزینی کامل امکانات داخلی برای پوشش آن
- نوسان‌های نرخ ارز و داشتن وضعیت باز و نبود ابزارهای پوششی، موجب زیان برای برخی فعالان اقتصادی می‌شود و متعاقب آن ایفای تعهدات آن‌ها با مشکل مواجه می‌شود.
- تغییر مقررات و عوارض ورود کالا به کشورهای مختلف نیز می‌تواند باعث زیان و افزایش مطالبات معوق شود.

۳-۴- راهکارهای کاهش مطالبات معوق

۱-۳-۴- اقدامات برخی از کشورها

در دو سال گذشته شاهد گرد هم‌آیی‌های متعدد سران کشورها، اجلاس گروه بیست و یک سازمان‌های بین‌المللی مانند صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی برای رفع مشکلات بانکها بوده‌ایم، از جمله در این رابطه بسته‌های چند تریلیونی کمک برای خرید وام‌های سمی بانکها در اکثر کشورهای توسعه یافته مانند آمریکا و اروپا را می‌توان نام برد. اما اقدامات انجام شده در این رابطه فقط محدود به کشورهای توسعه یافته نبوده، بلکه بسیاری از کشورهای در حال توسعه نیز اقدامات وسیعی برای حل مشکل مطالبات معوق بانکها متأثر از بحران مالی اخیر انجام داده‌اند که برای نمونه به برخی از اقدامات کشور امارات متحده اشاره می‌شود.

با توجه به مشکلات ناشی از افزایش قصور در ایفای تعهدات وام‌گیرندگان از بانکهای اماراتی، به-دلیل فرار بدهکاران خارجی و یا مدیونین داخلی که از بازار سهام و غیرمنقول دچار زیان‌های

¹ Finance

هنگفت شده‌اند، در کنار هزینه‌های چندین میلیارد دره‌می این کشور برای نجات بازار مالی و پولی، بانک مرکزی امارات متحده عربی طی بخشنامه‌ای از تمام بانک‌های موجود در آن کشور خواسته است، که رویکرد کاملاً انعطاف‌پذیری نسبت به بدهکاران معوق خود که به‌دلیل بحران برای پرداخت اقساط بدهی خود با مشکل مواجه شده‌اند داشته باشند. در این بخشنامه بر موارد زیر تأکید شده است:

۱- افرادی که قصور در ایفای تعهدات خود دارند می‌بایستی به‌نحو مناسبی به دو دسته تقسیم شوند: آن‌هایی که واقعاً قادر به ایفای تعهدات خود نیستند و گروهی که توانایی پرداخت دارند و به عمد از پرداخت اقساط خود خودداری می‌کنند. بانک‌ها باید اقدامات کمکی برای گروه اول اعمال کنند.

۲- دوره بازپرداخت مطالبات گروه اول باید طولانی‌تر شود. (موافقت با استمهال وام‌ها توسط بانک‌ها)

۳- نرخ بهره برای گروه اول کاهش داده شود.

۴- اقدام حقوقی فقط به‌عنوان آخرین روش مد نظر قرار گیرد، برای بانک‌ها بهتر است که مطالبات خود را در دوره طولانی‌تر پس بگیرند به‌جای آنکه بدهکاران را روانه زندان کنند.

۵- بانک‌ها ملزم شدند فهرست کاملی از افرادی که قادر به بازپرداخت وام‌های خود نیستند و بیش از چهار چک برگشتی دارند، تهیه و به بانک مرکزی برای نظارت دقیق‌تر ارائه کنند. تا همچنین از این فهرست به‌عنوان بانک اطلاعاتی بانک‌هایی که قصد اعطای تسهیلات دارند استفاده کنند.

۶- بانک‌ها ملزم به اخذ ذخیره کافی برای پوشش مطالبات غیرجاری خود شده‌اند که این امر توسط مقامات نظارتی به‌دقت کنترل می‌شود.

همچنین کارشناسان مالی در آن کشور اعتقاد دارند که بانک‌ها باید کمیته‌هایی را برای مذاکره و تعامل با مشتریان خود تشکیل دهند، تا در این کمیته‌ها مشکلات و نحوه‌های ممکن بازپرداخت بحث شود و سرانجام به یک تفاهم متقابل برسند. همچنین تعدادی از کارشناسان نظام بانکی آن کشور مبادرت به ایجاد شرکت‌هایی به نام حلول^۱ کرده‌اند تا بین بانک و بدهکاران به‌عنوان واسطه برای رسیدن به تفاهم متقابل عمل کنند.

سایر راهکارهای موجود در بسیاری از کشورها عبارتند از:

¹ Holool

- حمایت دولت‌ها به صورت خرید مطالبات، اعطای کمک‌ها، وام‌های بلندمدت با نرخ بسیار پایین و افزایش سرمایه بانک‌ها
- استفاده از شرکت‌های حق‌العمل کاری^۱ برای وصول مطالبات معوق بانک‌ها در مقابل اخذ کارمزد
- فروش مطالبات معوق بانک‌ها با نرخ کمتر از ۱۰۰ درصد به تناسب میزان ریسک مترتب بر هر نوع دارایی و میزان قابلیت وصول آن‌ها به شرکت‌ها و مؤسسات متخصص در این زمینه که قبلاً ایجاد شده‌اند.
- تحت پوشش شرکت‌های بیمه اروپایی قرار گرفتن بخش مهمی از تسهیلات اعطایی توسط بانک‌ها در اروپا از نظر ریسک عدم پرداخت.
- خارج کردن از ترازنامه بانک‌ها در صورت سوختی بودن مطالبات معوق به‌طور منظم و سیستمی

۲-۳-۴- راهکارهای داخلی

- راهکارهای پیشنهادی برای تسهیل و تسریع در امر پیشگیری در ایجاد و پیگیری و وصول مطالبات معوق بانک‌ها که می‌بایست توسط نظام بانکی صورت پذیرد:

الف- پیشگیری از ایجاد مطالبات معوق

- ریسک جزء ذاتی فعالیت‌های بانکداری بوده و موفقیت پیوسته و بلندمدت یک بانک در گرو اعمال مدیریت مؤثر ریسک در آن بانک است.
- حداکثر استفاده از اطلاعات واحدهای بررسی‌های اقتصادی و مالی بانک‌ها به‌عمل آمده و عملکرد این واحدها باید به‌روز و جامع بوده و آینده‌نگر باشد. البته در این زمینه می‌توان از خدمات شرکت‌های خصوصی و برون‌سپاری نیز بهره جست.
- نظارت مهم‌ترین رکن و نخستین زنگ خطر در فرآیند پیشگیری از ایجاد مطالبات معوق است و مقوله‌های متفاوتی را شامل می‌شود. نظارت بر نحوه اعطای تسهیلات، اخذ وثایق، عملکرد مشتری، مصرف تسهیلات، پیگیری مطالبات، انتقال به‌موقع مطالبات به سرفصل‌های مربوطه، اعمال طبقه‌بندی دارایی‌ها در نظام بانکی.

¹ Factoring

- الف- نظارت بر تسهیلات اعطایی به‌نحو مناسبی باید بهبود یابد تا اطمینان حاصل شود که تسهیلات دریافتی به‌دقت در طرح بررسی شده مصرف شود و پروژه در زمان مقتضی به اتمام رسیده و دوره بازپرداخت به‌موقع شروع خواهد شد.
- ب- همچنین قسمت مهم نظارت در هنگام بازپرداخت اقساط تسهیلات توسط مشتری است. تجربه نشان داده است که چنانچه همکاران نظام بانکی بتوانند پس از چند روز از معوق شدن اقساط با مشتری ارتباط برقرار کرده و این مهم را گوشزد کنند، می‌توان از بروز مطالبات حجیم‌تر ممانعت به‌عمل آورد. این امر با پیشرفت برنامه‌های نرم‌افزاری می‌تواند از طریق سیستم‌های اس.ام.اس و اینترنت (آدرس الکترونیکی مشتری) انجام شود.
- ج- نظارت درجه‌های مختلفی دارد. همان‌گونه که شعب می‌بایست بر تسهیلات اختصاص یافته به مشتریان نظارت کنند، ادارات نظارت بر تسهیلات نیز می‌بایست عملکرد شعب را حین و پس از پرداخت تسهیلات نظارت کنند.
- د- نظارت بانک مرکزی نیز بر بانکها، ضمن گسترش بایستی جامع، نظام یافته، مستمر و کارا باشد.
- تنظیمات و استانداردهای قراردادهای می‌بایست مورد بازبینی واقع شود تا حقوق بانکها هنگام پیگیری مطالبات خود با موانع قانونی مواجه نشود و در این راستا از تجربیات سایر کشورها نیز می‌توان استفاده کرد.
- تهیه و ابلاغ بخشنامه‌ها و دستورالعمل مشخص در زمینه اخذ وثائق و تطبیق آن با میزان تسهیلات پرداختی به‌صورت دقیق برای حفظ حقوق بانکها. در این زمینه تاکنون بخشنامه‌های مدونی تدوین نشده و عملکرد همکاران بیشتر تجربی و سلیقه‌ای صورت گرفته است. لذا بذل توجه بیشتر به این مبحث و لزوم به‌کارگیری کارشناسان مطلع از مسائل حقوقی و اقتصادی ضروری به‌نظر می‌رسد.
- به‌منظور پیشگیری از ایجاد مطالبات لازم است به اصول هفت‌گانه مطرح شده (۷ سی)^۱ توجه کرد و استعلامات گوناگون در راستای احراز اهلیت و ظرفیت مشتری اخذ شود. از جمله می‌توان استعلام تعهدات مشتری در نظام بانکی، چک‌های برگشتی، لیست سیاه^۲ بانک مرکزی و ... را نام برد. همچنین تمهیداتی اندیشیده شود تا امکان استعلام از اداره کل تسویه و امور ورشکستگی در خصوص وضعیت اشخاص متقاضی تسهیلات اعتباری فراهم شود.

^۱ 7C: Capital, Capacity, Cash flow, Collateral, Creditworthiness, Career, Condition.

^۲ Black List

- سیستم رتبه‌بندی و اعتبارسنجی مشتریان همچون نظام بانکی کشورهای پیشرفته می‌بایست طراحی و توسعه یابد. بی‌گمان این امر در برنامه‌های دولت در لوای کارگروه‌های تحول رفتاری دیده شده است.
- افزایش کمی و کیفی نیروی انسانی؛ کارآمد، آموزش دیده و با تجربه به بخش‌های اعتباری و وصول مطالبات بانکها و در نظر گرفتن چارت ویژه‌ای برای مأموران اخذ اطلاعات، کارشناسان ذی‌ربط، کارشناسان حقوقی و ... از اهمیت زیادی برخوردار است و می‌بایست دوره‌های آموزشی امور اعتبارات و وصول مطالبات برای کارکنان (به‌خصوص کارکنان صف) به‌طور منظم و مستمر برگزار شود و اطلاعات بهنگام به آن‌ها منتقل شود و کمبود نیروی انسانی این بخش جبران شود.
- افزایش مسئولیت‌پذیری در سطح شعب و تصمیم‌گیرندگان اعتباری افزایش یابد، به‌نظر می‌رسد می‌بایست در این زمینه تمهیداتی به‌کار گرفت که مسئولان پرداخت تسهیلات، پاسخگو بوده و چنانچه خارج از ضوابط عمل کرده باشند، با آن‌ها برخورد قانونی شود.
- با به‌کارگیری بیمه‌های اعتباری بانکها قادر خواهند بود در مقابل پرداخت حق بیمه، ریسک‌های عدم پرداخت، ریسک‌های سیاسی و کشوری (کشور هدف) و ریسک اعتباری خریداران کالا را پوشش دهند. تحقیقات کارلوس پوماردا درخصوص ارزیابی آثار بیمه‌های اعتباری بر عملکرد بانکها در کشور پاناما و ری استرا (۲۰۰۳) در مورد بیمه‌های اعتباری در اروپا به این نتیجه رسیده که بیمه اعتباری زیان بانکها، هزینه مطالبات معوق و ریسک‌های مترتب بر پرتفوی وام بانکها را کاهش می‌دهد. همچنین نتایج و دست‌آوردهای یکی از پایان‌نامه کارشناسی ارشد، در مؤسسه عالی آموزش بانکداری، نشان داده است استفاده از بیمه‌های اعتباری در کاهش میزان مطالبات معوق نهایی بانکها در ایران بسیار مؤثر بوده است.
- گسترش اخلاق حرفه‌ای در بانکها در سطوح مختلف و مسئولیت‌پذیری و بسترسازی برای سازوکار نظام یافته گزارش موارد نادرست به مراتب بالاتر مانند برخی از کشورها Whistle blowing.

ب- پیگیری وصول مطالبات معوق کنونی

- اعطای اختیارات قانونی در امر پیگیری و اجرای مفاد قراردادهای و احکام وصول مطالبات به بانکها: به‌نحوی که بانکها قادر باشند، پس از بررسی جامع و دقیق و آگاهی از علل و مشکلات خاص عدم تسویه هر مشتری، به تناسب وضعیت و شرایط وی و اوضاع بخشی که در آن فعالیت می‌کند، راه حل خاص، اعم از اعطای دوباره تسهیلات برای سرمایه در گردش و یا

- تکمیل فرآیند تولید و ...؛ استمهال به تناسب نیاز واقعی متقاضی؛ بخشش فرع و حتی در شرایط لازم با سازوکارهای نظارتی، بخشی از اصل و یا اقدام قانونی سریع و انواع تنبیهات اجتماعی در صورت عدم احراز صحت ادعاهای بدهکار به عمل آید.
- مشابه جلسات اعتباری بانکها، جلسات پیگیری و وصول مطالبات با اختیارات کافی در سطوح مختلف هر بانک تشکیل می‌شود و به صورت هفتگی و مستمر مطالبات معوق موجود بانک را که از مبلغ معینی بیشتر است پیگیری و راه حل ارائه می‌دهد.
 - در چارت سازمانی شعب، نیروها آموزش‌های لازم در زمینه وصول مطالبات را کسب کنند و انگیزه‌های کافی نیز داشته باشند. این کارشناسان می‌بایست تجهیز به آموزش‌های متفاوت مانند روانشناسی، توانایی برقراری ارتباط مؤثر و ... شوند و با اختیارات کامل و نظارت شده می‌بایست به گونه‌ای عمل کنند که در جریان مذاکرات و مامشات مطالبات تعیین تکلیف و وصول شود و حتی الامکان منتج به اقدامات قانونی نشود. چه بسا با برقراری چند تماس تلفنی و مذاکره و مامشات با مشتری، از ایجاد مطالبات جدی‌تر جلوگیری شود. نمونه‌هایی در بازدید برخی از شعب بانکها مشاهده شده که با خلق نظام‌های مبتکرانه، پیگیری مستمر پیش از سررسید توفیق بسیار بالایی حاصل شده است. همچنین در خصوص همکارانی که نقش مستقیم در وصول آن‌ها دارند، انگیزه کارکنان را به نحو مناسبی بالا برده تا امکان وصول تسهیل شود.
 - در خصوص قراردادهای منعقد شده پس از معوق شدن بدهی (جهت استمهال یا تعیین تکلیف) می‌بایست بازبینی‌های لازم انجام گیرد و در صورت لزوم تحکیم وثیقه صورت پذیرد.
 - ضرورت فرهنگ‌سازی مناسب در خصوص ضرورت بازپرداخت وجوه بیت‌المال همانند ضرورت اجرای سایر واجبات شرعی
 - ایجاد دادگاه‌های تخصصی ویژه رسیدگی به پرونده‌های بانکی و نیز ایجاد وحدت رویه در آراء محاکم و تعیین سررسید طلب به عنوان مبدأ محاسبه خسارت تأخیر. برای مثال یکی از اعضای ستاد مبارزه با مفاسد اقتصادی در مصاحبه خود که در تاریخ چهارم مرداد ماه ۱۳۸۹ در روزنامه اقتصاد پویا اعلام کرده است که برخورد جدی قوه قضائیه و مقامات نظارتی منتج به وصول بیش از ده درصد مطالبات معوق بانکها شده است.
 - آموزش قضات درباره آشنایی با ماهیت عقود و قراردادهای موضوع قانون عملیات بانکی بدون ربا.
 - الزام همکاری سازمان ثبت شرکتها در مورد اعلام مشخصات و آدرس‌های جدید شرکت‌هایی که توسط بدهکاران و مدیران جدید آن‌ها به ثبت می‌رسد.

- افزایش توان مالی بانک‌ها برای استمرار نظام اعطای تسهیلات مناسب برای افراد واجد شرایط. زیرا زمانی که بانک‌ها رشد بیشتری در اعطای تسهیلات داشته‌اند رشد مطالبات معوق بانک‌ها کاهش یافته است. همچنین زمانی که متقاضیان تسهیلات اطمینان حاصل کنند دسترسی آن‌ها به منابع بانک‌ها در هنگام نیاز واقعی وجود دارد در ایفای تعهدات و پرداخت بدهی‌های خود جدیت بیشتری به کار می‌برند.
- شرایط و امکانات موجود برای بانک‌های مختلف در سراسر جهان برای بانک‌های ایرانی نیز توسط دولت، سهام‌داران، بانک مرکزی و ... شامل موارد زیر است:
- افزایش سرمایه بانک‌ها و پرداخت وام‌های بلندمدت تبعی برای حمایت آن‌ها، تا بتوانند استانداردهای بین‌المللی را رعایت کنند و توان ادامه فعالیت داشته باشند.
- ایجاد و استفاده از شرکت‌های حق‌العامل کاری برای وصول مطالبات معوق بانک‌ها در مقابل اخذ کارمزد
- ایجاد شرکت‌های مدیریت دارایی‌ها با ماهیت تخصصی برای خرید مطالبات معوق بانک‌ها با نرخی کمتر از ۱۰۰ درصد به تناسب میزان ریسک مترتب بر هر نوع دارایی و میزان قابلیت وصول آن‌ها تا بدین طریق صورت‌های مالی بانک‌ها تمیز گردیده و نقدینگی کافی برای بانک‌ها برای ادامه فعالیت تأمین کند.
- تجدید نظر در ضوابط و مقررات در راستای شفافیت بیشتر صورت‌های مالی بانک‌ها و خارج کردن از ترازنامه بانک‌ها، در صورت احراز سوختی بودن مطالبات معوق به‌طور منظم و سیستمی و نظارت شده.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

همان‌طور که اشاره شد مطالبات معوق بانک‌ها می‌تواند منشأ بسیاری از بحران‌های پولی و مالی در دنیا باشد و آثار سوء بسیاری بر بانک‌ها، بخش‌های مختلف اقتصادی و در ابعاد وسیع‌تر برای مردم هر کشور ایجاد می‌کند. در شرایط کنونی بعد از بحران پولی و مالی اخیر و بالا بودن نسبی نسبت مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات اعطایی در بانک‌های کشور، توجه به این مهم اهمیت ویژه‌ای دارد. با توجه به علل مطالبات معوق بانک‌ها که بعضاً ریشه در ضعف‌های درونی بانک‌ها و در بسیاری موارد عوامل بیرونی و حتی بین‌المللی بر آن مؤثر بوده است، راهکارهایی برای پیشگیری و کاهش آن در مقاله ارائه شده است که به برخی از آن‌ها در زیر اشاره می‌شود. بدیهی است این مقاله تمام راهکارهای لازم را پوشش نداده و بی‌تردید با ابتکار و خلاقیت بانک‌ها شیوه‌های مؤثرتر دیگری نیز وجود خواهد داشت:

- تقویت مدیریت ریسک در بانک‌ها و ضمن شناسایی و پوشش کلیه ریسک‌ها، تأکید جدی بر فرآیند ارزیابی مالی طرح‌ها با اتکاء به صورت‌های مالی حسابرسی شده و همچنین تقویت کمی و کیفی بخش‌های مطالعات فنی مالی اقتصادی و استفاده از نیروهای متخصص برون سازمانی در صورت نیاز
- به‌کارگیری اصول رایج ارزیابی ظرفیت، اعتبار، اخذ وثائق و احراز مشتری "۷ سی" هنگام اعطای تسهیلات
- تقویت نظارت در کلیه مراحل تسهیلات اعطایی و همچنین کاراتر و جامع‌تر کردن نظارت در تمام سطوح بانکی
- تقویت نظام‌های جامع اطلاع‌رسانی و رتبه‌بندی مشتریان و ...
- اصلاح دستورالعمل‌ها و اعطای اختیارات بیشتر به بانک‌ها برای تسویه حساب با مشتریان و رعایت دقیق دستورالعمل‌ها و مقررات ذی‌ربط در کلیه سطوح بانک‌ها
- انعطاف‌پذیری بیشتر بانک‌ها با مشتریانی که قصد نپرداختن ندارند و فقط عوامل بیرونی خارج از نظارت آن‌ها مانع بازپرداخت به‌موقع بدهی‌هایشان شده است.
- تقویت بخش وصول مطالبات در بانک‌ها و ایجاد جلسات پیگیری وصول مطالبات با اعمال نظام‌های خودکار و مستمر
- استفاده از بیمه اعتباری برای پوشش ریسک عدم پرداخت مشتریان
- افزایش مسئولیت‌پذیری در سطح مسئولان شعب و ادارات و کمیته‌های اعتباری بانک‌ها

- تقویت منشورهای اخلاقی در داخل بانکها و در جامعه تجاری و مردمی
 - حمایت کافی از بانکهای کشور با افزایش سرمایه بانکها برای تحمل بیشتر آثار سوء مطالبات معوق و زمینه‌ای برای فراهم کردن حفظ مقررات و ضوابط بین‌المللی و امکان استمرار اعطای تسهیلات و وظایف بانکی
 - تقویت و ایجاد دادگاههای تخصصی ویژه رسیدگی به پرونده‌های اعتباری بانکها و استمرار همکاری بیشتر ارگان‌های قضایی در وصول مطالبات بانکها
 - الزام همکاری کلیه نهادهای ذی‌ربط مانند ثبت اسناد، شهرداری و ... با بانکها در تأمین اطلاعات مورد نیاز.
 - فراهم کردن زمینه لازم برای استفاده از کلیه ابزار موجود در اختیار بانکهای بین‌المللی برای بانکهای داخلی.
 - گسترش دامنه اختیارات بانکها برای تسویه حساب با مشتریان و شفافیت صورتهای مالی با پذیرش نگرش بازدهی ریسک
- امید است با اقدامات پیشنهاد شده که بی‌تردید بخشی از آن توسط بانکها اعمال می‌شود، روند کاهشی نسبت مطالبات غیرجاری بانکها سرعت بیشتری گرفته و بانکها را قادر کند که در شرایط خاص کنونی، رسالت خود را به‌نحو مطلوبی انجام دهند و بیش از گذشته در خدمت اقتصاد و توسعه منافع ملی گام بردارند.

کتابنامه

الف. فارسی

محمدی تیمور، علیرضا و رضایی سیروس: *بیمه اعتبارات و تسهیلات و اثرات آن بر کاهش میزان مطالبات معوق بانکها*، مجموعه مقالات برگرفته از پایان‌نامه‌های منتخب کارشناسی ارشد، مؤسسه عالی آموزش بانکداری، شهریور ۱۳۸۸ صفحات ۹۵ تا ۱۱۵.

طرح جامع سامان دهی ریسک اعتباری، اداره مطالعات ریسک و نهادهای بانک صنعت و معدن، آبان ۱۳۸۸.

برهانی، حمید: *اثرات بحران‌های مالی و اقتصادی بر ریسک‌های مختلف بانکی*، مجموعه مقالات بیستمین همایش بانکداری اسلامی، مؤسسه عالی آموزش بانکداری، شهریور ۱۳۸۸.

روزنامه اقتصاد پویا، روزهای ۲۸ و ۳۰ تیر ماه و ۴ مرداد ماه ۱۳۸۹.

مطالعه تجربی علل ایجاد مطالبات معوق، بانک ملت، ۱۳۸۹.

وضعیت مطالبات غیرجاری بانکها در پایان ۱۳۸۸، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۸۹.

گزارش سالانه بانک صادرات ایران، سال ۱۳۸۷.

ب. انگلیسی

Guillaume D. , Branger D. &...: *International Monetary Fund, Middle East and Central Asia Department*, June, 2010.

Adriaan M. Bloem and Cornelis N. Gorter: *The Treatment of Nonperforming Loans in Macroeconomic Statistics*, International Monetary Fund, 2001.

The Banker: *Global Financial Intelligence Since 1926*, London, July 2009.

The Banker: *Global Financial Intelligence Since 1926*, London, July 2008.

Elsidafy Mohammad: *Banks Urged to be Flexible over Loan Repayments*, Business 247, Emirates, April 2009.

Collapse in Greek bonds is warning to Euro zone, Financial Times, December 11, P. 19, 2009.

Greek Debt Sees Worst One-day Fall, Financial Times, February 26, p.3, 2010.